

Fülöp Tamás

Az elveszett édenkert

Antropocén

Bolygónk, a Föld több milliárd éves története során az elmúlt évtizedek folyamán egy újabb földtörténeti korszakba lépett. Ezt az új periódust, amely a közel 12 ezer évig tartó holocén kort váltotta fel, a tudományos közvélemény antropocén korszaknak nevezte el. Az antropocén kifejezést az 1980-as években használták mai értelmében először a tudósok, és azt kívánták vele érzékeltetni, hogy a bolygó életében bekövetkezett és bekövetkezendő alapvető változásokat maga a civilizáció és az emberi tevékenység idézte elő. Valóban, a 21. századra az emberiség a Föld ökoszisztémájára olyan jelentős és globális hatást gyakorolt, amely visszafordíthatatlannak tűnő, gyorsuló és kiterjedt változásokat eredményezett a bolygó élővilágában, éghajlatában, az ember és a természet kapcsolatában.

A most magunk mögött hagyott geológiai ciklus természeti és klimatikus adottságaival, időjárási viszonyaival, élővilágával hosszú időn keresztül optimális és stabil körülményeket biztosított az emberi civilizáció kialakulása és elterjedése számára. Ez a korszak hozta létre azt a gazdag és egyedülálló természeti, ökológiai környezetet, amelyben otthonára lelt az emberiség, s amelyben képes volt azokat a technológiai, gazdasági és társadalmi eredményeket elérni, szellemi és kulturális javakat előállítani, felhalmozni és továbbadni, amelyek emberi mivoltunk fundamentumai. Az emberi faj, az emberi civilizáció fejlődéstörténete oly alapvető mértékben összekapcsolódott a holocén korszakkal, hogy mi magunk is elhittük, hogy a bennünket körülvevő, számunkra kedvező környezet, a teremtett világ valamennyi természeti csodájával, evolúciós értékével, ökológiai változatosságával kizárólag értünk és nekünk van, és nemcsak öröktől fogva létezik, de örökké fenn is fog maradni.

És bár korábban is okoztak az éghajlatváltozások, a természeti katasztrófák és járványok megrázkódtatásokat, visszaeséseket az emberiség múltjában, maga az emberi faj történelme során számtalan alkalommal tanúbizonyságát adta annak, hogy sikeresen képes alkalmazkodni a természeti körülmények változásához, a környezeti kihívásokhoz. Civilizációnk az elmúlt évezredek során a megfelelő életkörülmények kialakítása, az élelmiszer-termelés, a közlekedés, az energiatermelés, az egészségügy, a lakóhelyteremtés terén hatalmas technológiai és elméleti tudást halmozott fel. Az ember az elmúlt évezredek során egyre nagyobb és átfogóbb hatással kezdett lenni környezetére, majd az elmúlt két évszázad során olyan gazdasági és társadalmi változások kezdődtek, amelyek előbb helyi szinten

eredményeztek tájatalakítást, környezetszennyezést és természeti katasztrófákat, majd összeadódva az egész bolygó ökoszisztémájára is komoly hatást idéztek elő. Tudása révén az emberi faj nemcsak benépesítette a bolygót, meghódította a természetet, de a Föld eltartóképességét meghaladó mértékben túlnépesedett, s mindeközben pedig egyre szisztematikusabban elkezdte feltárni, kiaknázni és elfogyasztani a véges mértékben rendelkezésre álló természeti erőforrásokat. A kitermelt, előállított és elfogyasztott javak mennyiségében, a kialakított élet-körülmények tekintetében hatalmas különbségek alakultak ki a Föld különböző kontinensei, országai között, ez pedig komoly politikai, társadalmi feszültségeket, világméretű és lokális válságokat, háborúkat eredményezett az utóbbi két évszázadban. A fogyasztásra és gazdasági bővülésre alapozott jóléti államformák széles körű elterjedése mellett hatalmas pusztítást és súlyos természeti károkat okoztak világszerte a totalitárius rendszerek tájatalakító viláгурalmi törekvései is. Az európai, majd az észak-amerikai politikai-társadalmi berendezkedés, gazdálkodás és értékrend expanziója, az árutermelés, a közlekedés és a kommunikáció világméretű forradalma, a fosszilis energiaforrásokra alapozott industrializáció, a nagyhatalmak katonai-hadászati versengése, illetve a multinacionális nagyvállalatok profitorientált tevékenysége globális gazdasági, pénzügyi folyamatokat generált, mindez pedig a természeti erőforrások kimerítéséhez, a természet kizsákmányolásához, a környezetszennyezés soha nem látott mértékű elterjedéséhez vezetett. Egyre több tudós, gondolkodó hívja fel a figyelmet arra, hogy mindeközben nem sikerült megoldást találni a technológiai modernizáció és a gazdasági növekedés kényszerének hosszú távú mellékhatásaira, a „fenntartható fejlődés” és az erőforrások kimerülésének problémáira, a jóléti társadalmak és a demokratikus politikai berendezkedés ellentmondásaira, a fogyasztás kultúrájából és a közösségi média korlátlan elterjedéséből eredő értékválságra, az információs és kommunikációs forradalom egyénekre és közösségekre gyakorolt negatív hatásaira. E folyamatok a 20. század végére, a 21. század elejére az emberiség történelmében egymásra torlódó környezeti, népesedési, gazdasági, társadalmi, katonai, migrációs és morális válságok hullámaint indították el.

Ha visszatekintünk az emberiség történelmére, a megtett útra és az elért eredményekre, egy nagyon is ellentmondásos kép rajzolódik ki előttünk, hiszen hatalmas és egyedülálló emberi teljesítmények, tudományos és kulturális értékek, egyéni és közösségi sikerek elérése, képvisellete és továbbörökítése mellett végigkísérte az emberi civilizáció valamennyi korszakát a rombolás és önpusztítás, a hatalom és gőg, az egyéni haszonszerzés és önzés, a hódítás és terjeszkedés, a felelőtlenség és nemtörődömség, a reményvesztettség és lelki, szellemi nehézkedés dichotómiája. Jelenkorunkban sem önmagában a változás a legnagyobb kihívás, hanem az az egész emberiséget érintő morális dilemma, az az egyént és közösséget érintő etikai felelősség, hogy ez a változás alapjaiban tér el minden korábbi átalakulástól, hiszen annak előidézője nem valamilyen külső körülmény, vagy természeti, geológiai hatás, hanem maga az emberiség létezése és tevékenysége. Földtörténeti léptékekkel mérve és csillagászati időben számolva természetesen ez a változás is csupán egy átmenet a folyamatos változások sorában, és ilyen összefüggésben talán az emberiség sorsa maga is csupán egy rövid felvillanás.

De a most megélt pillanatok a globális kihívások árnyékában az emberi nem legalapvetőbb lételméleti, filozófiai és etikai kérdéseire irányítják rá a figyelmet.

Az édenkert elvesztése

„*A holocén korszak véget ért, az Édenkert nincs többé*” – próbálta felhívni a klímaváltozás veszélyeire, a Föld ökológiai egyensúlyvesztésének következményeire a világ vezető gazdasági hatalmainak figyelmét Sir David Attenborough, minden idők legnevesebb természetfilmese a 49. davosi világgazdasági fórum előestéjén. Az „édenkert” elvesztése a természeti erőforrások kiapadásával, a fajok tömeges méretű kihalásával, a globális környezetszennyezéssel, az éghajlatváltozással együtt annak a teljes egészében még fel sem tárt, meg sem ismert sokszínű, összetett világnak a visszafordíthatatlan eltűnését jelképezi, amely a korábbi évezredek során az emberiség számára kedvező életfeltételeket teremtett. Az „édenkert” által kínált optimális ökológiai és természeti körülmények emberi tevékenység következtében történő pusztulása, elvesztése – miként a bibliai első emberpár bűnbeesés miatti kiűzése a paradicsomból – súlyos és megkerülhetetlen morális kérdésekre irányítja rá a figyelmet. A biodiverzitás eltűnése, a természeti erőforrások kiapadása, a talaj, az erdők pusztulása, a vizek és a légkör szennyezettsége, a fajok tömeges kihalása, a klímaváltozás jelensége mindenképpen arra utal, hogy az emberiség valahol utat tévesztett, önpusztító tevékenysége révén a természettel szemben súlyos hibát vétett, és a teremtett világgal szemben olyan megbocsáthatatlan bűnt követett el, amely most annak előidézője ellen fordulhat.

Az „édenkert” eltűnésére, a Föld erőforrásainak kimerülésére, az emberiség fenntarthatatlan életmódjára és túlnépesedésére irányítja rá a figyelmet az a tény, hogy évről évre egyre hamarabb jön el a túlfogyasztás világnapja. 2019-ben ez a dátum július 29-ére esett, vagyis globális szinten az emberiség kevesebb mint 7 hónap alatt elhasználta bolygónk egy évre elegendő, újratermelő erőforrásait. E naptól kezdődően az emberiség a Föld „hitelét” kezdi el felélni, és az esztendő évről évre egyre csak növekvő hátralévő részében már azokat a javakat fogyasztjuk el, amelyeknek utánpótlása nem biztosított. A kedvezőtlen folyamat gyorsulására utal, hogy a kimutatások szerint 1970-ben még csupán december 23-án érte el az emberiség a túlfogyasztás határát, de az elmúlt ötven év során közel 5 hónappal rövidült meg ez az idő.

Az emberi civilizáció fejlődésében rejlő veszélyekre irányítja rá a figyelmet, hogy az Egyesült Államokban működő, atomtudósokból álló tudományos szervezet szakemberei a Végítélet Órájának elnevezett képzeletbeli szerkezet mutatóját 2020 januárjában ismét 20 másodperccel közelebb állították az emberiség végső pusztulásának szimbólumát jelképező éjfélhez. A Végítélet Óráját 1947-ben az atombomba kifejlesztésén dolgozó amerikai tudósok hívták életre, és az eredetileg a Chicagói Egyetem falán lévő szerkezet azt jelképezte, hogy az emberiség a nukleáris fegyverkezési verseny következtében mennyire áll közel egy globális pusztulást eredményező atomháborúhoz. Ma már az óra – az éghajlatváltozás, a környezetszennyezés, a technológiai fejlődés következményeinek kockázataival is kiegészülve – nem csupán egy atomháború, de egy esetleges globális kataszt-

rófa bekövetkeztének és az emberiség teljes pusztulásának az esélyét igyekszik előre jelezni. Az elmúlt évtizedek során a tudósok – a népesedési adatok, a világgazdasági kilátások, a világpolitikai helyzet, a háborús konfliktusok, a járványügyi és ökológiai kérdések megítélése alapján – hol optimista módon visszafelé, hol pesszimista módon előre, többször is állítottak az óra mutatóján. Az óra azonban soha korábban nem volt még az éjfélhez ennyire közeli értékre állítva, mint az idén. És ha az emberiség létezését 24 órában mérjük, akkor e szerint csupán 100 másodpercre vagyunk a világ végétől. Az óra előbbre állítását a Nobel-díjas tudósokból álló szakértői testület elsősorban a bolygón bekövetkező környezeti változásokkal, a globális felmelegedéssel, az üvegházhatású gázok kibocsátásának mértékével, a tengerszint emelkedésével, a világgazdaság kockázatos kilátásaival, a nemzetközi konfliktusok fenyegetésével, a terrorizmussal, a közösségi média társadalmi befolyásoló szerepének megerősödésével, a cybertérben zajló háborúkkal, a világméretű járványok kockázatával indokolják.

Abban, hogy ilyen szélsőséges, visszafordíthatatlan helyzet alakulhatott ki, minden bizonnyal az is szerepet játszott, hogy a természet meghódítását és legyőzését célul kitűző, a mértéktelen fogyasztást és egyéni jólétet előtérbe helyező öntelt civilizációnk – az egyre több tény felvonultató tudományos eredmények ellenére – sokáig nem akart, nem volt képes tudomást venni arról, hogy az emberi tevékenység által előidézett globális felmelegedés és klímaváltozás nem csupán néhány elkötelezett természetvédő fikciója, de valóban létező és a jövőnk befolyásolni képes, veszélyeket rejtő folyamat. Az utóbbi évtizedekben számos sajnálatos formája látott napvilágot a globális ökológiai katasztrófa ignorálásának. A felelősség elhárításán túl nagyban szerepet játszott ebben, hogy az emberiség figyelmét túlon túl lekötötte a folyamatos technológiai megújulásra alapozott, „fenntartható” gazdasági növekedés illúziója, a nemzetállamok felsőbbrendűségét előtérbe helyező nacionalizmus, a multinacionális nagyvállalatok profitéhsége, a társadalmi konfliktusok elkerülésének és mérséklésének igénye, a nehezen megszerzett politikai és gazdasági hatalom megőrzésének szándéka, az egyéni jólétre és fogyasztásra alapozott világfelfogás globális térnyerése. Ma már nyilvánvalóvá vált, azzal, hogy nem veszünk tudomást a klímaváltozásról és a globális felmelegedésről, vitatjuk vagy tagadjuk a szélsőséges időjárás okait, az ökológiai katasztrófa bekövetkeztének a lehetőségét, csak tovább gyorsítjuk a megkezdődött folyamatot. A világ meghatározó tudósai és elismert szakemberei ezért igyekeznek felhívni a figyelmet arra, hogy az egész emberiségnek, valamennyi országnak, minden felelősen gondolkodó politikai tényezőnek meg kell értenie, a globális léptékű ökológiai problémák megoldására – jóllehet valamennyi apró jó megoldás is a közös ügyet szolgálhatja – egyedi és partikuláris megoldások, illetve a jelenlegi gazdasági és társadalmi modellek között már nem vezetnek eredményre, s a hagyományos természetvédelem eszközei elégtelenek. Ezért minden érintett bevonására alapozva döntő szemléletváltásra és konkrét cselekvésre, jogszabályi változtatásokra van szükség ahhoz, hogy a klímaváltozás folyamata lassítható legyen, és a földi ökoszisztéma összeomlása megállítható legyen.

A tömegek ízlésvilágát, életszemléletét és cselekvésmódját jelentős mértékben formáló tudományos-fantasztikus filmek világa azzal, hogy az emberiség jövő-

jének valószínű alternatívájaként villantotta fel egy másik galaxisban, egy másik bolygón új otthonra találásnak a lehetőségét, voltaképpen nem segítette elő a Föld egyedülálló és megismételhetetlen természeti értékeinek, ökológiai sokszínűségének megbecsülését és megőrzését. Ha ugyanis az emberiség valaha képes lenne az erőforrásaitól megszabadított, elpusztított Földet maga mögött hagyva a világegyetem egy másik alkalmas pontján új életet kezdeni, akkor öngazolást nyerne, és könnyebben megbocsájthatóvá válna a jövő generációktól csupán kölcsönbe kapott bolygó ökoszisztémájának megsemmisülését eredményező, fenntarthatatlan és önpusztító életformája. Ezzel párhuzamosan azonban szembe találja magát az ember a teremtésvédelem azon dilemmájával, hogy vajon alaptermészetünkől és életformánkból eredően az univerzum egy másik pontján nem ugyanabba a hibába és csapdába jutnánk-e, mint itt a Földön. Szerencsére, vagy épp szerencsétlenségünkre, de a realitás egyelőre az egyetlen elérhető, rendelkezésre álló, és az emberi élet számára is alkalmas, ezért egyedülálló és felülmúlhatatlan „kék bolygó”, a Föld értékeinek, sokszínűségének megőrzésére inspirál és kötelez bennünket.

Az „édenkert” elvesztése ugyanis nemcsak az optimális életkörülmények megszűnését, a külső környezet kedvezőtlen változását feltételezi, hanem a metafizikai és spirituális hiány érzését is megidézi. A hiányra, a deficitre, a veszteségre a civilizáció – hogy elfedje a veszteséget – talmi, zajos, festett-színes, harsány és kihívó választ igyekszik adni, s ezzel is a környezet szennyezésének újabb és újabb formáit hívja életre. A természet világát ma már a kemikáliákon túl a fény- és zajszennyezés is egyaránt sújtja. A Föld felszínét behálózó autópályák és vasútvonalak, a tengereket átszelő hajózási útvonalak és a légkört felszántó repülőgépvonalak nem hagynak kételyt afelől, hogy az emberiség belakta a bolygó szinte valamennyi életre alkalmas szegletét. Ezzel párhuzamosan azonban érezhetően egyre csökken az érintetlenség, a csend, a béke a teremtett világban, s egyre csak nő a távolság a természet és az ember között. Mindinkább olyan világban vagyunk kénytelenek élni, ahol rohamosan szűkül a lelki és szellemi megújulásra, a szemlélődésre, az elmélyülésre, a szakrális elcsendesedésre alkalmas helyek száma és kiterjedése egyaránt.

Válság, válságtudat

A földkerekséget körbefonva, a média és internet globális világa nemcsak a távolságot csökkentette le települések és kontinensek között, nemcsak közelebb hozta egymáshoz a különböző nemzeteket és kultúrákat, de a tömegtájékoztatás új fórumaival a világban történő eseményeket is akarva-akaratlanul személyes életünk és mindennapjaink részévé tette. A közösségi média pedig az egyéni véleménynyilvánítás új formáit és az egyén véleményformálásának új módszereit hozta felszínre. A nézettség és látogatottság maximalizálására törekvő globális média mind vészterhesebb tudósításokat juttat el egyre kifinomultabb eszközökkel, s egyre szélesebb tömegekhez a szélsőséges időjárási jelenségekről, természeti katasztrófákról, környezetszennyezésről, balesetekről, társadalmi és politikai krízisekről, katonai konfliktusokról, terrorizmusról, járványokról és

válságokról. Napjainkban már konkrét törekvések vannak arra nézve is, hogy műholdak segítségével, élő közvetítés formájában egy hétmilliárd szereplőből álló, világméretű katasztrófafilm részeseivé válhassunk a globális médián keresztül. Nehéz meghúzni a határt az objektív tájékoztatás és az érdekek szerinti befolyásolás között. Az információs társadalom válságtudata az információáramlás bővülésével párhuzamosan exponenciális mértékben megnőtt, s a bennünket érő sokkoló hírek következtében alapvetően mind borúsabb formában bukkan elő a közeljövő. Mindezt pedig tovább erősítik a gyakorta politikai érdekek mentén keletkezett álhírek, illetve a közösségi médiában ellenőrizetlenül áramló információk és dezinformációk hullámai. A ránk zúduló negatív hírek nemcsak rezignáltságot idéznek elő egy idő után, de a jóléti társadalmak bezáródását, a befogadás elutasítását, az elkeseredettséget, az intoleranciát és az idegenellenességet is felerősíthetik, háttérbe szorítva a szolidaritás, a tolerancia, az együttérzés klasszikus értékeit.

A válságtudat és válsághangulat mindig is szerves részét képezte az emberiség kultúrájának. A gazdasági hanyatlás korszakai, a háborús konfliktusok, a természeti katasztrófák, népvándorlások vagy járványok által előidézett kataklizmák gyakorta képezték táptalaját a világvége-vízióknak. Sok tudós adott már hangot a 21. század fordulóján is a posztmodern korszak gazdasági, társadalmi és spirituális válságának, a hedonista relativizmus értékvesztett és kiábrándult világhangulatának, a nyugati-keresztény civilizációt érő pusztító kihívásoknak. Napjaink közhangulatát és közgondolkodását is át- meg átszövi a válságtudat, a válságról való gondolkodás. Minden nap azt érezhetjük, hogy egy olyan gyökeres átalakulás részesei vagyunk, ahol a kultúrák, az ideológiák összeütközése mellett a természet pusztulása, a földi ökoszisztéma összeomlása, bolygónk éghajlatának átalakulása egyre hangsúlyosabbá válik. Ezért a jelenkor válságtudata – a piacgazdaságra alapozott jóléti társadalmak és demokráciák kríziséből, a világméretű terrorizmusból, a tömeges migrációból, a hagyományos értékek pusztulásából, a közösségek felbomlásából, az erkölcsi normák átalakulásából eredő válságerzet mellett – kiegészül az éghajlatváltozás következményeinek kézzelfogható megjelenésével.

A globális felmelegedés az emberi élet számára alkalmas területek arányának további csökkenését eredményezi már rövid távon is, a túlnépesedéssel küzdő emberiség élettere mindinkább összeszűkül, a hőmérséklet emelkedésével a nagyvárosokba koncentrálódó tömegek életkörülményei egyre nehezebben elviselhetővé válnak, így a szélsőséges időjárásból, a szárazságból és vízhiányból eredő társadalmi konfliktusok növekedése prognosztizálható. A klímaváltozásból eredő válságtudat megerősödéséhez hozzájárulhat az a tény is, hogy a változások következtében nem csupán ideológiai és vallási eszmék konfliktusa mögé rejtett, de valójában a szűkülő erőforrásokért vívott lokális háborúk tényleg felszínre, hanem a kedvezőbb életkörülmények elérése érdekében meginduló migrációs folyamatok világméretűvé válása is felgyorsulhat. A klímaváltozás és annak gazdasági, társadalmi következményei már jelenleg is közvetlen hatással vannak a politikai rendszerekre, globális kihívások elé állítva a nemzetállamokat és a nemzetközi közösségeket. A válságjelenségek eltérő megítéléséből eredően az állam-

közösségeket alkotó nemzetállamok kapcsolatrendszere is mozgásba lendül, ami a föderációs államrendszerek létjogosultságát kérdőjelezheti meg, jóllehet a globális problémákra egyéni megoldásokkal már nem lehet válaszokat találni.

De a bennünket körülvevő világról alkotott képünket alapjaiban rajzolta felül a 2019-es év végén felbukkanó, majd 2020 tavaszára világjárvánnyá terebélyesedő új, globális fertőző megbetegedés, a koronavírus. Emberek milliárdjainak mindennapi, megszokott életét írta felül a koronavírus-járvány és az annak következtében meghozott korlátozó intézkedések sorozata. Jóllehet a virológusok, epidemológusok és hálózatkutatók – köztük a magyar származású, Bostonban dolgozó fizikus, Barabási Albert-László – évek óta hangoztatott, egybehangzó véleménye szerint csupán idő kérdése volt, hogy az emberiség életmódjából, fogyasztási és utazási szokásaiból, élelmiszerszerzési technikáiból eredően mikor jön létre és terjed el világszerte egy új, az emberre is veszélyes vírus, elsősorban a globalizációnak és a világméretű mobilitásnak köszönhetően. „A 21. században nem az a kérdés, hogy lesz-e világméretű járvány, hanem az, hogy mikor és hogy mennyire lesz pusztító” – vetette fel már fél évtizeddel korábban a kutató. A koronavírus terjedését és pusztításának mértékét látva valóban felmerül a kérdés, vajon képesek leszünk-e megállítani, és mikor ezt a járványt, és mennyire tudjuk lelassítani annak érdekében, hogy az egészségügyi ellátórendszer minél több megbetegedett ember életét legyen képes megmenteni.

A világjárvány – hasonlóan a klímaváltozáshoz – szemléletes bizonyítékát adta annak, hogy az emberiség a bajt, a veszélyt addig nem hajlandó felismerni, és nehezen képes azzal szembenézni, amíg nincs kézzelfogható közelségben, amíg személyes életére, megszokott életmódjára nincsen közvetlen kihatással. Ma már jól látszik, hogy felkészületlenül érte az emberiséget ez a világjárvány, amely mindazon túl, hogy sokak életét veszélyezteti, a mobilitás, a társas érintkezés, a fogyasztás korlátozásával, a gyárak és üzemek leállításával kihatással van embertömegek életmódjára, mindennapjaira is, és a világgazdaság működését is alapvetően befolyásolja. Ezért is esik egyre többet szó az egyes országok, nemzetközösségek válságkezelésének eredményességéről, a vezetők óvintézkedéseinek helyességéről, a járvány nyomában járó recesszió és elszegényedés megakadályozása elleni fellépésről, a társadalmi reakciókról, és arról az alapvetően új világról, ami a járvány után vár majd az emberiségre. Egyre többen gondolják úgy, hogy a világ nem lesz ugyanabban a formában folytatható, ahogy az a világjárvány előtt volt, és az emberiség talán soha nem térhet vissza ahhoz, amit „normálisnak” tartott vagy megszokottnak vélt a koronavírus-járvány kitörése előtt, függetlenül attól, hogy sikerül-e védőoltást kifejleszteni a vírus ellen, avagy sem.

A világjárvány – és a vele járó megpróbáltatások, az általa előidézett alapvető változások – újult erővel irányították rá a figyelmet a globalizáció árnyoldalaira és az emberiség életmódjának ellentmondásosságaira, a mértéktelen növekedésben, a folyamatosan bővülő fogyasztásban, a kereskedelem, a szolgáltatások és a közlekedés feltartóztathatatlannak tűnő áramlásában rejlő ambivalenciákra. Az ok-okozatok és az összefüggések feltárásán, valamint a mindannyiunk számára megfelelő megoldások felkutatásán túl azonban nem a felelősségkeresés és a szegényérzetre alapozott büntudat kell, hogy vezérelje az emberi civilizációt.

Az emberiségnek a globalizáció negatív hatásainak mérséklése és az ökológiai katasztrófa elkerülése érdekében is túl kell lépnie a büntudaton és a vádaskodáson, és neki kell kezdenie a gyakorlati feladatok megoldásának. Maga a válság, mint a változás egyik formája, mint egy új korszak vajúdása, egyúttal lehetőség is az átalakulásra, a megújulásra. Újult reménykedéssel és cselekvő elszántsággal kell azon dolgozni, hogy a világvárvány okozta társadalmi trauma és gazdasági visszaesés sokkja valóban arra készítse a világ befolyásos gazdasági és politikai döntéshozóit, hogy nemzetközi összefogással tegyenek konkrét lépéseket az emberiség jövőjét fenyegető egészségügyi és ökológiai katasztrófák elkerülése, egy mindenki által élhetőbb, a következő generációk számára is fenntartható világ megteremtése érdekében.

„Egy bárkában vagyunk” – utalt az emberiség közös felelősségére, az emberek egymásrautaltságára Ferenc pápa a koronavírus-járvány miatt üresen álló római Szent Péter-bazilika előtti téren elmondott 2020. március 27-i Urbi et Orbi homiliájában. A katolikus egyház vezetője szerint a világvárvány – leleplezve emberi sebezhetőségünket, hamis és felesleges bizonyosságainkat, amikre eddig céljainkat, terveinket és szokásainkat építettük – rávilágított arra, hogy mennyire megfélemedtünk, és nem törődünk mindazzal, ami „életet és erőt ad életünknek és közösségeinknek”. A pápa szerint a földünkön és a világban tapasztalható jelenségek azt igazolják, az emberiség eddig sokkal jobban törődött saját énjével, életmódjával, külső megjelenésével, mint az embertársaihoz való tartozással, azt gondolva, „örökre egészségesek maradunk a beteg világban”. És míg úgy tűnt, „teljes sebességgel haladtunk előre, erősnek és mindenre képesnek éreztük magunkat. Haszonra éhezve hagytuk, hogy a javak halmozása és a sietség elkábítson. Nem álltunk meg, nem tértünk magunkhoz a háborúkkal és a globális igazságtalanságokkal szemben sem, nem hallottuk meg a szegények és súlyosan beteg bolygónk kiáltását sem.” A világvárvány által előidézett trauma emlékeztet arra, hogy az emberiség választút elé érkezett, s döntenie kell, hogy az eddigi hangos, de külsőségekre és látszatra épülő életet, vagy a mértékletességet, a csendes szolgálatot, a testvériséget és a szolidaritásra alapozott közösséget választja. Emberemlékezet óta először fordult elő a 2020-ik esztendőben, hogy Európa és a világ keresztényei a húsvéti szertartást nem a templomaikban hallgathatták meg. Önmagunkba mélyedésre készített bennünket ez a helyzet, rádöbbenve egyént és közösséget egyaránt arra, hogy „Nem vagyunk elegyek önmagunknak, egyedül elsüllyedünk”.

Meritum humanum aeterna

Abban ma már egyre többen egyetértenek, alapvető változásokra és változtatásokra van szükség, gondolkodásban és tettekben is ahhoz, hogy az emberiség által előidézett, immár saját létezését veszélyeztető ökológiai katasztrófa elkerülhető legyen, és a megkezdődött klímaváltozás következményei mérsékelhetőek legyenek. A szükséges képlet alapvetően rendelkezésünkre áll. De vajon képes-e az ember arra, hogy egy magasabb cél, a közösség jövője érdekében saját életmódján változtasson? Képes-e az emberiség arra, hogy az elkövetkező generációk számára kényelmének, jólétének egy részéről lemondjon? Képesek

lesznek-e az országok és nemzetek, hogy előítéleteiket, ellentéteiket félretéve, globális szinten összefogjanak a bolygót és az emberiséget fenyegető veszélyek elhárítása érdekében? Képesek lesznek-e a politikai és gazdasági elitek, hogy pillanatnyi érdekeiken felülemelkedve hozzanak bátor döntéseket a megtermelt és előállított javak igazságosabb elosztásáról, a globalizáció káros következményeinek megszüntetéséről, a fenntarthatatlan fejlődés céljainak módosításáról, az egész Földre kiterjedő környezet- és klímavédelem feladatairól? És képesek lesznek-e a politikai, szellemi, spirituális vezetők meggyőzni az emberiséget arról, hogy mindehhez – az anyagi eszközökön túl – a legszebb, legirracionalisabb, a leginkább metafizikai emberi tulajdonságokat, a hitet, az elszántságot, a lemondást, az áldozathozatalt, a cselekvő szeretet eszköztárát is mozgósítani kell?

A tudósok rendelkezésre bocsájtották a legsürgősebb teendők listáját. Mindekelőtt lassulnia kell a globális fejlődésnek, hiszen véges erőforrásokra nem lehet végtelen és folyamatos növekedést alapozni. A világgazdaság meghatározó szereplőinek módosítaniuk kell a jelenlegi gazdasági és gazdálkodási rendszereket, mert nem lesz hol, és nem lesz kinek javakat előállítaniuk. Újra kell gondolni nyersanyag-kitermelési, energia- és élelmiszertermelési, illetve energiafelhasználási, fogyasztási és települési szokásainkat. Erősíteni kell az országok, a nemzetek együttműködését, mert egyéni megoldásokkal nem lehet megállítani a Föld ökoszisztémájának összeomlását. És változnia kell magának az embernek, az egyénnek is, hiszen jelenlegi életmódja – fogyasztási, utazási szokásai, természethez fűződő viszonya – már nem lesz fenntartható. Alkalmazkodnia kell az egyéneknek és a közösségeknek is ezekhez az átalakulásokhoz, ugyanis a klímaváltozás hatásai már rövid távon belül kihívások elé állítanak bennünket. E tekintetben az egyéni és közösségi felelősség nem válik el, hiszen egyénileg és társadalmi szinten is meg lehet és meg is kell tenni minden lehetséges lépést, jövőnk és lelkiismeretünk érdekében is.

Ember és természet, egyén, közösség és a bennünket körülvevő világ kapcsolatrendszerében időben változó képet mutat, ami azt is jelenti, hogy a kialakult helyzet elszántan, következetesen, szisztematikusan megváltoztatható, vagyis nem kell elfogadni azt, hogy pusztulásra ítéltük a bolygónkat. Lehet visszatérni, közelebb húzódni a természetes életmódokhoz, lehet tudatosabban viselkedni a természettel és az élővilággal szemben, lehet a természet adományait sokkal jobban hasznosítani, az erőforrásokat kevésbé pazarolni, az ökológiai lábnyomunkat kisebbre vonni, a gépjárműveinket kevesebbet használni, az energiafogyasztásunkat és a környezetszennyezést csökkenteni. Lehet zöldebben élni, lehet önfenntartásra képes módokon gazdálkodni, lehet élelmiszer-termelésünket újragondolni, fogyasztási szokásainkban mértékletességet tanúsítani, természeti erőforrásaikkal takarékoskodni, erdőket telepíteni, ökokerteket kialakítani, megújuló energiaforrásokat hasznosítani. Elődeink „lassú tudását” segítségül hívva megváltoztathatjuk a természettel kapcsolatos gondolkodásunkat, átalakíthatjuk a tájhoz, a környezethez, az élővilághoz fűződő viszonyunkat, képesebbé válhatunk hosszabb távon gondolkodni, és tetteink következményeit megismer-ni. Az egyén és a közösségek szempontjából is hasznos, hogy sok önszerveződő ökológiai és környezetvédelmi mozgalom sarjadt ki a közösségteremtés igényé-

vel, amelyek a közvetlen bevonódás, a személyes aktivitás és példaadás révén szociális hullámokat képesek kelteni, és hatással lehetnek kisebb és nagyobb lakóközösségek, ökoszisztémák sorsára is. A fejlett világ társadalmában nekünk, felnőttek, felelős generációknak egyszerre kell megtanulnunk lemondani jólétük egy darabjáról, valamint a felnövekvő generációkat megtanítanunk arra, hogyan váljanak tudatos és mértékletes fogyasztóvá, a környezeti problémák iránt nyitott, felelős földlakókká.

A környezeti katasztrófák és járványok egyre komolyabb kihívások elé állítják a társadalmakat, az ezekből származó konfliktusok egyre erősebb nyomást gyakorolnak a politikai rendszerekre és az állami vezetőkre, a változtatás elkerülhetetlen. A globalizáció bármilyen kedvezőtlen ökológiai hatást világméretűvé képes növelni, ami a világgazdaság működésére is befolyással lehet, jóllehet a környezeti, gazdasági és társadalmi következmények kivédése az egyenlőtlenségek csökkentésével eredményezhetnek csak tartós megoldást. Időnk és esélyünk a Föld jelenlegi ökoszisztémájának fenntartására és megőrzésére valószínűleg napról napra csökken, döntéshozóinknak az eredmények elérése érdekében politikai népszerűségüket vélhetően csökkentő lépéseket kell tenniük, s olyan döntéseket kell meghozniuk, amelyek túlmutatnak politikai pályájukon és személyes életükön is. Valószínűleg ez az emberiség eddigi legnagyobb kihívása. Mert látnunk kell, hogy amit most teszünk, vagy éppen nem teszünk, az a következő évszázadokra és generációkra is sokkal nagyobb hatással lehet, mint a korábbi évszázadok tettei. Meg kell értenünk, az embernek itt, ezen a bolygón, ebben az egyetlen és megismételhetetlen életben kell megtalálnia a boldogulását úgy, hogy megőrzi és gondozza a teremtett világ sokszínűségét, teret ad és lehetőséget biztosít a jövő generációk számára is. Fontos, hogy a társadalomszervezők, a véleményformálók, a gazdasági, politikai, szellemi és kulturális elitiek is megértésük és következetesen hangoztassák, illetve jó példával elől járva tanúbizonyosságát adják, összeegyeztethető kell, hogy legyen a környezettudatosság, a klímavédelem, a mértékletesség, az egyszerűség, valamint a társadalmi megelégedettség, az egyéni és közösségi boldogság.

Áldozathozatalnak mondjuk azt, amikor lemondunk a saját rövid távú érdekeinkről, vélt vagy valós előnyeinkről, és magasabb szempontok, nemesebb célok érdekében más vagy mások javára önzetlenül, erőnkön felül, anyagi és fizikai lehetőségeinken túl, korlátainkat meghaladó módon, komfortzónánkon túllépve tesszük meg, amit meg kell tennünk, vagy éppen nem teszünk meg valamit, amit egyébként megtehetnénk, ami hatalmunkban állna, vagy képesek lennénk rá. Mert olyan világot vagyunk képesek létrehozni, amilyen belőlünk ered, hiszen a teremtett világ bennünk is létezik, s minden, ami bennünk van, a teremtésben is megtalálható. A következő évek, évtizedek fogják azt megmutatni, hogy magunk mögött hagyva és meghaladva a globalizáció gyorsuló örvényét, a mértéktelen fogyasztás haláltáncot idéző kultúráját, az elcsendesedésre képtelen, önző és tékozló kor harsány és zajos csillogását, a virtuális világ kiüresedő magányát, képesek leszünk-e a szellemi, lelki tartalmakat, közösségi céljainkat, bolygónk jövőjét előtérbe helyezve, értékrendünkben, erényeinkben megújulva, maradandó és egyetemes értékek szerint újraszervezni emberi civilizációnk működését.